

TÜRKİYE VE İRAN'IN GÜNEY KAFKASYA'DA KÜLTÜREL REKABETİ ÜZERİNE NİTEL BİR ÇALIŞMA

Raheb Mohammadi Ghanbarlou*

Öz

Güney Kafkasya bölgesi Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan olmak üzere üç ülkeden oluşmaktadır. Sovyetler Birliği'nin dağılması ve adı geçen cumhuriyetlerin bağımsızlıklarını kazanmasından sonra birçok düşünür bu bölgeyi bir iktidar boşluğu durumu içinde değerlendirmiştir. Dolayısıyla bu coğrafi bölge Rusya, Avrupa, ABD, İran ve Türkiye gibi bölgesel ve uluslararası aktörlerin ilgisini çekebilmiştir. Söz konusu üç cumhuriyet Türkiye ve İran'ın yeni fırsatlar ve sorunlarla karşı karşıya bırakmıştır. Bunun en temel sonucu Türkiye ve İran'ın bu bölgedeki rekabetini tetiklemiş olmasıdır. Bu çalışma söz konusu rekabetin kültürel yönlerine ağırlık vermektedir. Ayrıca çalışmanın ana hedefi bölgesel denklemleri etkileyen İran ve Türkiye'nin Güney Kafkasya'daki kültürel politikalarıdır. Kafkasya'da Türkiye ile İran rekabetinin boyutlarının neler olduğu? İki ülkenin bölgedeki kültürel yönelimlerinin nelerden oluştuğunu? Türkiye ve İran'ın Güney Kafkasya'da nasıl bir yumuşak güç politikasına yöneldikleri? Gibi sorulara yanıt aranmıştır. Çalışmada doküman incelemesi olarak mümkün olduğunca birincil el yazılı kaynaklara ulaşılarak veriler elde edilmiştir. Çalışma sonuçlarına göre her iki ülke Güney Kafkasya'nın etkin gücü olabilme yönünde ciddi hassasiyete sahiplerdir. İran, doğu çizgisinde Rusya, Ermenistan ve İran üçgeninde hareket ederken Türkiye ise Azerbaycan, Batı bloğu ile birlikte oluşan üçgen çerçevesinde politikalar geliştirmiştir. Günümüz itibarıyla nihai sonuçta Türkiye'nin güney Kafkasya politikaları özellikle kültürel politikaları İkinci Karabağ Savaşı da dikkatte alındığında daha başarılı olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, İran, Güney Kafkasya, Kültürel Politikalar.

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Sosyoloji, rahib.mahammadi@gmail.com, orcid.org/0000-0003-3606-3524.

Bu makaleye atıf için: Mohammadi Ghanbarlou, Raheb. (2023). Türkiye ve İran'ın Güney Kafkasya'da kültürel rekabeti üzerine nitel bir çalışma, SDE Akademi Dergisi, 3(3), 422-445.

A QUALITATIVE STUDY ON THE CULTURAL COMPETITION OF TÜRKİYE AND IRAN IN THE SOUTH CAUCASIA

Raheb Mohammadi Ghanbarlou

Abstract

The South Caucasus region consists of three countries, Azerbaijan, Armenia and Georgia. After the dissolution of the Soviet Union and the independence of the aforementioned republics, many thinkers have considered this region as a power vacuum. Therefore, this geographical region has attracted the attention of regional and international actors such as Russia, Europe, the United States, Iran and Türkiye. These three republics confronted Türkiye and Iran with new opportunities and challenges. The main consequence of this is that it has triggered the rivalry between Türkiye and Iran in this region. This study focuses on the cultural aspects of this rivalry. Moreover, the main aim of the study is the cultural policies of Iran and Türkiye in the South Caucasus that affect regional equations. What are the dimensions of the rivalry between Türkiye and Iran in the Caucasus? What are the cultural orientations of the two countries in the region? What kind of soft power policy are Türkiye and Iran pursuing in the South Caucasus? Answers to such questions were sought. In the study, data were obtained by accessing primary written sources as much as possible as a document analysis. According to the results of the study, it is understood that both countries have serious sensitivities to becoming the effective power in the South Caucasus. While Iran acted in the eastern triangle of Russia, Armenia and Iran, Türkiye developed policies within the framework of the triangle formed with Azerbaijan and the Western bloc. As of today, it can be said that Türkiye's South Caucasus policies, especially its cultural policies, have been more successful when the Second Karabakh War is taken into consideration.

Keywords: *Türkiye, Iran, South Caucasia, Cultural Policies.*

Giriş

Günümüzde bir ülkenin gücünü oluşturan faktörler geçmişe göre çok değişmiştir. Gücü oluşturan maddi olmayan faktörlerin rolü artık eskisinden daha fazla vurgulanmış ve güç yazılımsal bir nitelik kazanmıştır. Buradan yola çıkarak kültürel diplomasi -İran İslam Cumhuriyeti ve Türkiye dâhil olmak üzere- ülkelerin dış politikasında önemli bir konuma sahip olmuştur.

Sorunların anlaşılması ve analitik araştırmalarda doğru kararların verilmesinde, problemi tam olarak teşhis edebilmek kadar çözüm yolları ve sınırlarının da belirlenmesi büyük önem taşımaktadır (Alpar, 2022: 19). Güney Kafkasya bölgesi, yaklaşık 18 milyonluk nüfusuyla, 50 etnik ve dilsel gruptan ve İslam, Yahudilik ve Hristiyanlık olmak üzere temel üç dinden oluşarak en çeşitli sosyal yapılardan birine sahiptir (Karagiannis, 2002:6). Güney Kafkasya bölgesi Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan olmak üzere üç ülkeden oluşmaktadır. Sovyetler Birliği'nin dağılması ve adı geçen cumhuriyetlerin bağımsızlığını kazanmasından sonra birçok düşünür bu bölgeyi bir iktidar boşluğu durumu içinde değerlendirmiş ve hassasiyeti nedeniyle bu coğrafi bölge Rusya, Avrupa, ABD, İran ve Türkiye gibi bölgesel ve uluslararası aktörlerin ilgisini çekmiştir. Söz konusu üç cumhuriyet Türkiye ve İran'ı yeni fırsatlar ve sorunlarla karşı karşıya getirmiştir. Bunun en temel sonucu Türkiye ve İran'ın bu bölgedeki rekabetini tetiklemiş olmasıdır. Bu çalışma söz konusu rekabetin kültürel yönlerine ağırlık vermektedir. İran, hem Güney Kafkasya ile ortak geçmişi hem de bu bölgenin Rusya Federasyonu ve Kuzey Avrupa ile kara bağlantısı açısından sahip olduğu konumu nedeniyle bu bölgeye büyük önem vermektedir. Bunun yanında Türkiye'nin Avrasya coğrafyası ile bağının kesilmesi de İran'ın, en azından İran'daki bazı güç unsurlarının başlıca amaçlarından birisini teşkil etmektedir.

Soğuk Savaş sonrası jeopolitik gerçekler göz önüne alındığında, bu iki ülke Güney Kafkasya'da birbirlerinin milliyetçi eğilimlerine karşı direnmişlerdir. Bölgenin stratejik konumu ve coğrafi yakınlığı, Güney Kafkasya ülkelerindeki farklı güvenlik kaygıları, tarihi-kültürel bağlar, ortak etnik-

dini miras, bölgenin ekonomik önemi ve enerji taşıma güzergâhı Tahran ve Ankara'nın rekabet etmesi için uygun platformlar oluşturmuştur.

İran İslam Cumhuriyeti, jeopolitik ve jeoekonomik gerçeklere dayanarak, güvenlik ve ekonomik tamamlayıcısı olarak bu bölgeye karşı büyük hassasiyet göstermekte ve kültürel politikalar oluşturma yönünde adımlar atmıştır. Türkiye, Sovyetler Birliği'nin dağılmaya başlamasından bu yana Güney Kafkasya bölgesinde önemli rol oynayan ülkelerden biri olmuştur. Güney Kafkasya'nın Hazar ve Karadeniz arasındaki konumu, bu bölgeyi Türkiye için iki kat önemli hale getirmiştir. Dolayısıyla Türkiye bu bölgeye yönelik ekonomik ve siyasal politikalar yanında kültürel girişimlere de önem vermiştir. Bu makalenin ana sorusu, bölgesel denklemleri etkileyen önemli göstergelere dayalı olarak İran ve Türkiye'nin Güney Kafkasya'daki kültürel politikalarını incelerken Kafkasya'da Türkiye ile İran arasındaki rekabetin boyutlarının neler olduğudur? Bu iki ülkenin bölgedeki kültürel yönelimleri nelerdir? Türkiye ve İran Güney Kafkasya'da nasıl bir yumuşak güç politikasına gitmiştir? Gibi sorulara yanıt aranmıştır. Çalışmada doküman incelemesi olarak mümkün olduğunca birincil el yazılı kaynaklara ulaşılarak veriler elde edilmiştir.

Kültürün Kuramsal Boyutu

Kültür, bireyin evren/doğa, kendisi ve başkalarıyla olan iletişim ve etkileşiminde sahip olduğu en önemli araçtır. Kültür, bölgesel ve uluslararası düzeyde toplumların birbiriyle ilişkisinde, itme ve çekme konularında büyük rol oynamaktadır. Fakat Kültür faktörünü uzlaş ve hoşgörü temelindeki işlevi ile kirli politikaların aracı olma yönleri arasındaki farkı ayırt etmek gerekir. Her ne kadar devletler ve halkların anlayış ve uzlaş temelinde uyguladıkları kültür politikaları, insanlığın gelişimine ve inkişafına yardım etse de fakat aynı kültürün savaşlar ve tahribatların ortaya çıkmasında bir araç olarak da kullanıldığı unutulmamalıdır (Hatemi, 2017:67).

Kültürden söz etmek mutlak anlamda insan eyleminden, insan faaliyetinden ve üretiminden söz etmektir. Kültür doğal olmayan, doğada hazır

bir şekilde bulunmayan, sonradan üretilen, oluşturulan bir yapıdır (Alver, 2020:157). Bauman'a (1998:159) göre kültür insani bir eylem alanıdır. İnsan etkinliğinin, insan eyleminin sonucundan başka bir şey değildir.

Kültür insanın hedefsiz bir varlıktan hedefi olan bir varlığa, insanın var olma düzlemidir. İnsanın hayat koşullarını oluşturan ve belirleyen bir yapı olarak kültür aynı zamanda sosyal olayların simgesel boyutunu temsil etmektedir. Bu anlamlarıyla kültür bir kimlik kaynağıdır. Zamanla ve genellikle milletle veya devletle birlikte anılır. Bu durum bir topluma benlik aşısı yaparak "Biz"i "Onlar"dan farklılaştırır. Kültür burada siyasi ve ideolojik yönleri bütünleştirerek siyasal bir eylem alanı olduğunu gösterir (Alver, 2020:160-161).

Kültürün günümüzde tamamen siyasi bir işleve sahip olduğu birçok uzman tarafından kabul görmüş bir gerçektir. Bunu özellikle ulus-devlet deneyimlerinde görmek mümkündür. Alver'e (2020:162) göre gerek modern devletin kültür politikalarında gerekse kültürü yeni gelişmeler doğrultusunda yeniden inşa girişimlerinde belirgin olan durum, siyasetin kültür içinde yuvalandığı, kültürü dönüştürdüğü ve git gide kültüre hâkim olmaya başladığıdır. Cemil Meriç'e (1986:44) göre ise ideoloji, kültürün çekirdeğini oluşturarak kültürde avantajlı bir konuma sahip olmuştur.

Kültür günümüzde özellikle devletlerin dış politika oluşturmasında çok önemli bir yer edinmiştir. Dış politikanın kaynağı olarak üç farklı değişkenden bahsedebilir. Bunlar, kültürel hedefler, ideolojik amaçlar ve maddi çıkarlardır. Bu üç farklı değişken de zaman zaman ülkelerin dış politikalarında etkili olabilmektedir. Örneğin İran İslam Cumhuriyeti'nin, kâfirlerin; İslam dünyasında etkili olmamaları için dini inançtan hareket etmesi, İsrail'e karşı Arap mücadelesinde kültürel bir dürtüye sahip olduğunu gösterir. Bir diğer örnek ise, 1970'ler Almanya'sıdır. Batı Almanya, Doğu Almanya ile arasındaki keskin ideolojik farklılıklara ve kısıtlamalara rağmen, seyahat kısıtlamalarını hafifletmiş, aile birleşmelerinde iyileştirmeler yapmış ve televizyonlarının; Doğu Almanya'daki "kardeşleri" tarafından da izlenebilmesi için yayın yasaklarını kaldırmıştır. Bu durumda Batı Almanya'nın dış politikasının etnik hassasiyetler tarafından yönlendi-

rildiği açıkça görülür. Yine benzeri bir örnek olarak Sovyet dış politika uygulamalarına bakıldığında ideolojinin dış politikada ne kadar etkin olduğu görülmektedir (Bayar, 2018:447).

Kültürel bahaneler, çıkar yönelimli dış politikalarında kamuoyu desteğini almak için devletler tarafından kullanılabilir. Bunların en önemlilerinden biri İkinci Dünya Savaşında, Komünist Sovyetler Birliği'nin Alman saldırılarına karşı toplumsal destek sağlamak amacıyla, milliyetçiliğe ve dine karşı olan tutumundan vazgeçerek Rus Ortodoks Kilisesini yeniden canlandırmasıdır. Bir başka örnek ise Körfez Savaşı arifesinde laik Baasçı Saddam Hüseyin'in hem kendi toplumundan hem de diğer İslam ülkelerinden destek almak adına, Irak bayrağının üzerine İslam inancının önemli sembollerinden olan "Bismillah" kelimesini yazdırmasıdır. Ayrıca camilerde dua edip bunu bütün Irak halkına göstermesi kültürel kodların devletler için ne kadar önemli olduğunun bir başka göstergesidir (Fisher, 2006:56).

Kültürel diplomasi aynı zamanda bir devletin kültürünün dış politikasını veya diplomasi hedeflerini desteklemek için kullanılması ve bir hükümetin yabancı izleyicilerle onları olumlu yönde etkilemek için iletişim kurmasıdır (Mark, 2009:1). Milton Cummings kültürel diplomasiyi "Karşılıklı anlayışı teşvik etmek amacıyla uluslar ve halklar arasında fikirlerin, bilginin, sanatın ve kültürün diğer yönlerinin transferi." şeklinde tanımlar (Cummings, 2001:1).

Bir ülkenin diğer ülkelerdeki kültürel diplomasisinin amacı, bu ülkelerin gelecekteki gençlerini ve elitlerini o ülkenin dilini konuşmaya, edebiyatını ve kültürünü tanımaya hazırlamak, başka bir deyişle o ülkenin dilini anlamak ve takdir etmek için gerekli zemini oluşturmaktır. Dil, edebiyat ve kültür aktaran ülkelerin kitle iletişim araçları ileri düzeydedir (Kharrazi, 2009:109).

Marksist bir geçmişe sahip olan Wallerstein'a göre kültür çok önemli unsur olarak bir çatışma alanı belirlemektedir. Sonsuz sermaye birikimi sürecinde, daha güçlü devletler sürekli olarak taleplerini daha zayıf devletlere dayatır. Buna emperyalizm denir ve dünya sisteminin ana yapısı-

dır. Wallerstein, arzuladığı sistemde Marx'tan farklı olarak kültürü altyapı olarak tanıtır ve bazılarının jeokültürü, küresel ekonominin üst yapısı olarak tanımladığını ancak kendisinin altyapı olarak değerlendirmeyi tercih ettiğini belirtir. Yani gizli olan ve dolayısıyla değerlendirilmesi daha zor olan kısım; fakat unutulmamalıdır ki bu kısım olmadan diğer kısımların beslenmesi mümkün olamaz.

Türkiye ve İran'ın Azerbaycan Cumhuriyetine Yönelik Kültürel Yaklaşımları

Bakü merkezli Azerbaycan Cumhuriyeti 25 Ekim 1813 tarihli Gülistan Antlaşması ve 21 Şubat 1828 tarihli Türkmençay Antlaşmasıyla Kaçar ile Çar arasındaki savaşları sona erdiren antlaşmalardan sonra günümüz İran coğrafyasından ayrılmıştır. Son iki yüzyıl boyunca Rusya İmparatorluğu ve onun halefi olan Sovyetler Birliği, İran'ın güvenliğine ve toprak bütünlüğüne yönelik başlıca tehditler olarak görülüyordu (Falihatpeshe, 2015:13). Günümüzde de Azerbaycan Cumhuriyeti Güney Kafkasya'da İran için hem dışsal hem de içsel faktörlerden dolayı en önemli ülke konumundadır. Özellikle 2020'de meydana gelen ve Azerbaycan Cumhuriyeti'nin zaferiyle sonuçlanan İkinci Karabağ Savaşı İran'ın 1990'ların başından beri bölgedeki siyasal-kültürel politikalarını derinden sarsmış oldu.

İran ile Azerbaycan arasındaki kültürel ortaklıklardan biri din unsuru olmasına ve Azerbaycan'ın İran'dan sonra en fazla Şii nüfusa sahip olmasına rağmen; çeşitli faktörler bu faktörün tarafların ilişkilerinde renk kaybetmesine neden olmuştur (Paul, 2015: 56). Bu faktörlerin en önemlisi İran'ın içerisindeki Azerbaycan'ın ağırlığını görmemesinden kaynaklanmaktadır. İran'ın ülke nüfusunun kayda değer bir bölümünün Azerbaycan Türklerinden oluşması, ülkenin Güney Kafkasya politikalarını belirlemede en önemli etken olarak karşımıza çıkmaktadır.

İran ve Azerbaycan Cumhuriyeti arasında kültürel, medeniyetsel-tarihi ve dini paylaşımların varlığına rağmen iki ülke arasındaki ilişkiler bağımsızlıktan sonra çeşitli alanlarda gerileme yaşamıştır. Ebülfezl Elçibey'in

İran'a ve Büyük Azerbaycan meselesine yaklaşımı, iki ülke arasındaki gergin ilişkilerde büyük etki yaratmış oldu. Çünkü Elçibey'in İran'a karşı yaklaşımı İran'ı her zamankinden daha gerçekçi bir bölünme tehlikesiyle karşı karşıya getiriyordu. Fakat Elçibey iktidarının uzun sürmemesi bu tehlikeyi büyük ölçüde dindirmiş oldu. Bundan sonra Baba ve oğul Aliyev döneminde her ne kadar dengeli bir dış politika izlense de iki ülke arasındaki ilişkiler günümüze kadar soğuk kalmıştır.

İran İslam Cumhuriyeti'nin Azerbaycan'da kültür ve medeniyet alanında sahip olduğu ve halen devam ettiği yadsınamaz konumun yanı sıra, Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonraki yıllarda Türkiye adlı aktörün rolünün daha da belirginleştiğini de unutmamak gerekir. Bu ülkede başta kültürel alan olmak üzere çeşitli alanlarda çalışmalar yapıldı ve yapılmaktadır. Wallerstein'ın dünya sistemi teorisine göre, yarı-çevre ülkeler genellikle varlıkları dünya sisteminin siyasi istikrarı için gerekli olan bölgesel güçler olarak kabul edilir ve bu güçler, kendilerine devredilen yetkiler nedeniyle ekonomik çıkarların taşınması konusunda merkeze yardımcı olabilirler. Buradan hareketle Türkiye'nin genelde Güney Kafkasya'da, özelde ise Azerbaycan'daki rolü açıklanabilir. Temelde Türkiye, Kafkasya'da merkezi gücün yani ABD ile birlikte birçok konuda bu ülkenin elini serbest bırakan bölgesel bir güç olarak değerlendirilebilir. Bölgesel meselelerde sadece bölgesel çıkarlarını gerçekleştirmekle kalmamış, aksine çeşitli alanlardaki çıkarların merkeze taşınmasında da etkin rol oynamıştır. Bu bağlamda Türk devletinin dış politikası, salt ideolojik unsurlara ağırlık vermemekle birlikte, ağırlıklı olarak yumuşak güce dayalı olmakla birlikte, bölgesel bir boyuta sahip olup, Türkiye'nin tarihi ve jeopolitik mirasını koruyarak merkez ülke olmayı görev olarak görmektedir (Atai, 2013:42).

Adami ve Nouri'ye (2013:8) göre Türkler, Türkçenin dünyada beşinci dil olarak yayılmasını vurgulayarak dil bileşenini bölgedeki kültürel miktatıslarının merkezi haline getirmişler ve bu bileşenden yola çıkarak Avrasya gibi 24 saat program yayınlayan uydu ağları oluşturmuşlardır. Ayrıca bu bölgede Türk okullarının açılması ve öğrencilere burs verilmesi de Türklerin eğitimli bir sınıf oluşturmadaki çözümleri arasındadır.

Son zamanlarda Türk dizileri Türkiye'nin diplomatik yumuşak gücü olarak da değerlendirilmekte ve bu sektörün büyümesi kültürel küreselleşmeye başarılı bir örnek teşkil ederek sosyal, kültürel, siyasal ve ekonomik sonuçlar doğurur. Aynı zamanda TİKA, Kızılay, Turizm Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, TRT, Yunus Emre gibi kurumlar Türkiye'nin aktif diplomasisi olarak faaliyet göstermektedirler.

Atai'ye göre Türkiye, Güney Kafkasya ülkelerinde de Türk dil ağırları oluşturarak, çeşitli programlarla Türkiye'nin laik ve görünüşte ilerici yaklaşımını ortaya koymuş, Batı değerlerine uyum sağlama yeteneğine sahip Müslüman bir ülke unvanını kazanmıştır. Kazanılan bu olumlu imaj Türkiye'nin kültürel adımlarında gerekli kolaylıkları sağlamaktadır.

Türkiye, Batı ekseninde hareket ederek ve İran ile uzun süredir devam eden tarihi rekabeti yeniden canlandırarak Azerbaycan'ın kültürel diplomasi alanında en önemli bölgesel aktör olarak değerlendirilebilir. Türkiye'nin Azerbaycan'la ilişkilerde üstün el olması, Azerbaycan'ın İran'ın kültürel bir parçası olarak görülmesine ve İran'la kültür, tarih ve din alanlarında birçok bağlantısı olmasına rağmen, İran'ın bu ülkenin kapasitelerinden faydalanmasını pratikte engellemektedir. Tarafların ilişkilerinde bir dizi güvenlik ve siyasi, hatta tarihi sorunlar yan yana Türkiye'nin Azerbaycan'da kültürel diplomasisini daha etkili bir şekilde yürütmesi İran'ın bu bölgede alanını daraltmıştır. Elbette bu ortaklıkların varlığının İran'ın Türkiye'nin yanısıra Azerbaycan'da yarı-çevresel bir rol üstlenmesini sağladığını ve bölgesel güç rolünde İran'ın hâlâ Türkiye için ciddi bir rakip olarak görüldüğünü söylemek gerekir.

Son yıllarda Türkiye, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin yönetiminde iç ve dış politikasında birçok değişiklik ve gelişmeyi beraberinde getirmiştir. Daha önce Batı merkezli ve tek boyutlu bu politika, ülkenin diplomatik sistemine gölge düşürmüştü ve Türkiye çıkarlarını Batı ve Avrupa Birliği üyeliği ile ilgili olarak belirlemiştir. Ancak 20002'de iktidar değişimiyle birlikte Türkiye'nin dış politikası gerçekçi ve çok boyutlu bir dış politika haline geldi ve Türkiye uluslararası ilişkilerde görece zayıf bir ülke konumundan bölgesel bir güce dönüşmeyi başardı (Jenkins, 2010:33). Türkiye

ve Azerbaycan arasındaki ortak kültür ve dil alanları, Türkiye'nin bölgedeki nüfuzunu geliştirmesi yönünde hızlandırıcı ve önemli bir faktör olarak değerlendirilebilir. Güçlü kültürel ve etnik bağ Türkiye'yi Azerbaycan ile güçlü ilişkiler geliştirmesinde önemli faktör olmuştur (Kaya, 2009:79). Günümüzde de Ankara-Bakü ilişkileri istikrarlı ve geniş bir yelpazede varlığını sürdürmektedir.

Atai'ye (2012:45) göre Türkiye'nin Kafkasyadaki yumuşak gücünün ana tezahürlerinden biri, Kafkasya'nın kalkınması için Türk modelini uygulamasıdır. Bu model Türkiye'nin bölgedeki siyasi etki alanını artırmak ve radikal İslam modelinin ve İran İslam Cumhuriyeti'nin kalkınma modelinin nüfuz etmesini önlemek için tasarlanmıştır. Bu bağlamda Türkiye'nin yumuşak gücünün en bariz örneği, ülkenin sivil toplum, kültür, ticaret ve hatta uydu ağlarını kullanmasında görülebilir.

Falahatpeshe'ye (2015:47) göre, Türkiye Türkçesinde ve Azerbaycan Türkçesinde konuşan halklar arasındaki ortak kültür ve dil alanları, Türkiye ile bölge arasında, özellikle Azerbaycan ile daha fazla yakınlaşma ve işbirliği yönünde bir faktör olmuştur. Adalet ve Kalkınma Partisi'nin iktidara gelişiyle Türkiye, Türkçe konuşanlar için bir lider olma vasfını ve ilişkilerin yakınlaştırılması ve geliştirilmesi politikalarını özellikle Milliyetçi Hareket Partisi ile ittifaka girdiği tarihten itibaren kapsamlı bir şekilde sürdürmektedir.

Adalet ve Kalkınma Parti'sinin Avrasya düşüncesi, Türkiye'nin son yıllardaki temel politikası olmuştur. Ordunun hem iç hem de dış arenada karar alma ve karar verme üzerindeki etkisinin azalmasıyla Türkiye'nin yumuşak gücünün arttığı kabul edilmelidir. Nitekim siyasi reformlar, Türkiye'nin uluslararası arenadaki gücünü artırarak bölgesel ve uluslararası sahnede "yumuşak güç" aktörleri çemberine girmesine, ticari kuruluşların ve Türk sivil toplum kuruluşlarının uluslararası arenada aktif rol oynamasına neden olmuştur (Goodarzi ve Maboudinejad, 2015:125). İran dış politikada ideolojisini İslamcılık üzerine oturtmuş, Amerika ve NATO'nun Güney Kafkasyadaki yayılmacı politikalarına karşı çıkmıştır. Sonuç olarak, son on yılda bölgedeki Türk etkisinin artması, İran'ın çıkarlarını olumsuz etkilemiştir.

İran İslam Cumhuriyeti'nin kültürel diplomasideki hedefleri arasında dünyanın mevcut durumdan haberdar edilmesi, dünya Müslümanlarına saf İslam mesajının iletilmesi, İslam-İran kültürel kimliğinin yeniden inşası ve İran İslam Cumhuriyeti'nin dünyanın gözünde doğru bir şekilde tasvir edilmesi yer almaktadır. Bu anlayışla Azerbaycan Cumhuriyetinde dinsel (Şii mezhebi) faaliyetlerde bulunan İran 2020'lerin başına kadar görece bir başarı elde ettiyse de İkinci Karabağ Savaşı'ndaki Ermenistan'dan yana tutumuyla bu nüfuzu kaybetmiş oldu. Sapmaz'a (2022:15) göre İran'ın dış politika anlayışı devletin siyasal yapısından etkilenmiştir. Özellikle 1979 İslami devrim sonrasında siyaset yapısı daha da çok teokrasi bir konuma yönelmiş oldu.

Bu bölgede ne zaman İran kültürü konuşulsa hemen akıllar Şii devrimi ihracı gelmektedir. Son yıllarda Batı'nın İran'a yönelik olumsuz yaklaşımıyla, İran'ın dış dünyayla, özellikle de kuzey komşularıyla olan ilişkilerini olumsuz etkilemiştir. Dolayısıyla İran'ın kültürel faaliyetler amacıyla attığı adımlar İslami kökten dincilik anlamına gelir. İran kültürünün ideolojikleştirilmesi İran için önemli bir sorundur, çünkü bu durumu İran'ın bölgede yalnızlaşmasına yol açacaktır.

Türkiye ve İran'ın Gürcistan'a Yönelik Kültürel Yaklaşımları

İran İslam Cumhuriyeti ve Türkiye, Gürcistan'a coğrafi yakınlıkları ve bu ülkeyle olan kültürel, etnik ve tarihi ortaklıkları nedeniyle bu ülkede ve yaşanan gelişmelerde her zaman var olmaya çalışan en önemli aktörler arasında yer almışlardır. Gürcistan, çeşitli siyasi, ekonomik ve kültürel nedenlerden dolayı İran İslam Cumhuriyeti ve Türkiye'nin dış politikasında çok önemlidir. Gürcistan, Güney Kafkasya'da İran'ın hem büyükelçiliği hem de konsoloslugu bulunan tek ülke ve bu ülke İranlı turistlerin popüler turistik hedeflerinden biridir. Elbette Gürcistan'ın İran'la ortak sınırı bulunmadığını ve Güney Kafkasya ülkeleri arasında İran'la ilişkilerinin en az geliştiğini de belirtmek gerekir (Ghaderi, 2014:70).

İran'ın Gürcistan'a yaklaşımı bu ülkenin bir zamanlar İran'ın medeniyet havzasının bir parçası olduğu yönündedir. İki ülke arasında din benzerliğinin bulunmamasına rağmen iki ülke arasında uzun süredir tarih-medeniyet ve kültürel paylaşımlar olmuş ve bu durum İran'ı Gürcistan'a yaklaştırmaya itmek için temel dayanak olmuştur. İran'ı Gürcistan'ı her zaman kültürel fırsatlardan faydalanmak ve diğer bölgelere yaymak için önemli amaçlardan biri olarak görmüştür. Fakat Gürcistan kendisini ne Rusya ve ne de İran'ın bir siyasi ve kültürel parçası olma iddialarından hoşlanmamış ve bu tür yaklaşımları yayılcı politika olarak değerlendirmiştir. Gürcistan'da kültürel diplomasi ve yumuşak güç kullanımı alanında belki de en etkili aktör, tam olarak olmasa da bu alanda birçok kapasiteye sahip olan Amerika Birleşik Devletleri gibi gözükmektedir.

1991 yılında Tiflis'te İran-Gürcü kültürel-bilimsel ilişkiler ve işbirliği topluluğu örgütlendi ve 1991 yılında İran-Gürcistan Dostluk Topluluğu kuruldu. Öte yandan iki ülke üniversiteleri arasında bilimsel bağlantılar da kuruldu. İki ülke arasındaki diğer kültürel bağların yanı sıra, Tiflis Üniversitesi Asya-Afrika Enstitüsü ve Kotachi Üniversitesi'nde İran kültür odasının oluşturulmasını ve İran-Gürcistan sözlüğünün derlenmesini sayabiliriz. Tiflis Devlet Üniversitesi'nde İran çalışmaları ve Farsça olmak üzere iki bölüm bulunmaktadır. Fars dili ayrıca Gürcistan'daki farklı akademiler ve araştırma enstitülerinde de öğretilmektedir. Fars kültürü ve dilinin yanı sıra Gürcistan'daki İranlıların yaşam biçiminin gelişmesine de uygun kapasiteye sahip olan Tiflis'teki diğer kültür merkezlerinden biri de Gürcü kültürünün tercümanlarının merkezi olan Hane-i Kafkas Enstitüsü'dür. Kur'an-ı Kerim ve Farsça şiir kitaplarının tercümesi bu kurumun etkileri arasındadır. Mayıs 2010'da İran Dışişleri Bakanı ile Gürcistan Dışişleri Bakan Yardımcısı arasında bir medya işbirliği anlaşması imzalandı. Sovyetler Birliği döneminde Tiflis, İran araştırmaları ve Fars dilinin öğretildiği bir merkezdi. İran ile Gürcistan arasındaki kültürel yakınlığın yanı sıra Gürcistan'da yarım milyondan fazla Müslüman yaşıyor. Gürcistan'ın doğusunda Şiiler yaşamaktadır ve nüfusları bu ülkedeki Sünni nüfustan fazladır (Koolae, 2010:8-11).

Adalet ve Kalkınma partisi, Batı politikaları ve Amerika Birleşik Devletleri ile Kafkasya'daki işbirliği doğrultusunda Batı ve Amerika'nın bölgesel kolu olarak bilinmektedir. Türkiye bu dönemde dış politikasını dengede tutmaya ve sadece Batı'nın çıkarları çerçevesinde adımlar atmamaya çalışsa da Batı'nın vizyonunun ve Amerika Birleşik Devletleri ile dostluğunun bu ülkenin devlet adamlarından hala gözlerde net bir şekilde görüldüğü rahatlıkla kabul edilebilir (Kazemi, 2013:121). Ayrıca Türkiye'de oluşan modernleşme süreci ve iyi bir siyasi modelleme olması nedeniyle bu ülke için dıştan da güzel sonuçlar getirmiştir. Bugün bu modelleme bir şekilde Türkiye'yi demokratik ve hızla gelişen bir ülke haline getirmeyi başarmış ve bu ülkeye hem Kafkasya'da hem de Ortadoğu'da yumuşak güç ve kültürel diplomasi alanında birçok kapasite sağlamıştır.

Yaklaşık bir milyon Gürcü'nün Türkiye'de yaşaması ve Türk devleti ve halkıyla dostane ilişkileri olması, iki ülke arasındaki kültürel ilişkileri kolaylaştırmıştır. Türkiye'nin Gürcistan'daki kültürel faaliyetleri arasında, bu ülkede Türk iş adamlarının desteğiyle inşa edilen çok sayıda lise ve bir özel üniversitenin inşası da sayabilir. Türkiye aynı zamanda bölgeye ege-men olan Osmanlı döneminden kalma Batum'daki Aziziye Camii'ni de restore etmeyi planlamaktadır. Dengeyi korumak ve gerilimi önlemek için Türkiye, Türkiye'deki eski Gürcü kiliselerinin restore edilmesini teklif etti. Ayrıca 2017 yılında Gürcistan ve Türkiye, iki ülkede bulunan kültürel miraslarının korunması konusunda görüşmelerde bulundu. Hatta Gürcistan Kültür Bakanı Mihail Giorgadze, Türkiye ziyaretinin ardından Türkiye ile iki ülkedeki kültürel mirasın korunmasına ilişkin bir anlaşma imzaladı. Taraflar ayrıca bu konuyla ilgili bir çalışma grubu kurulması konusunda da mutabakata vardı. Gyorgadze ayrıca Türk mevkidaşlarıyla iki ülke arasındaki kültürel bağlara ilişkin ortak isimlerin düşünülmesi anlaşmasının imzalanması konusunu da görüştü (Shiriyev, 2013).

Günümüzde dünya ülkeleri için kesintisiz enerji arzı stratejik bir öncelik olarak kabul edilmektedir. Türkiye'nin hızlı kalkınma ile ilgilenen ülkelerden biri olduğu düşünüldüğünde, artan enerji ihtiyacı ve sürekli arzı vardır ve Türkiye'nin enerji arzında aktif rol oynayabilecek bölgelerden biri

de Güney Kafkasya'dır. Burada Gürcistan Türkiye'ye Batıya enerji transferi yapmak için önemli bir güzergâh rolünü oynamaktadır. Öte yandan, Kafkasya bölgesinin karayla çevrili olması ve açık denize erişiminin olmaması nedeniyle, bu ülkeler enerji transferi için Türkiye ve İran gibi açık denize erişimi olan ülkeleri kullanmak zorunda kalmaktadır. Bu durum sonuç olarak, bu ülkeler için bir tür bağımlılık ve zayıflık yaratmıştır. Ekonomik olarak; Avrupa ülkelerine en yakın çıkış noktası Türkiye'dir. Öte yandan, Orta Asya'nın takip ettiği Kafkasya bölgesi, Türkiye ile Güneydoğu Asya ülkeleri, Çin ve Japonya arasında ticaret yolları kurmanın en kısa yoludur (Ghaderi Hajat ve Nosrati, 2014:78).

Türkiye'nin yumuşak gücü ve kamu diplomasisi, dil, ortak tarih ve ekonomi olmak üzere üç unsurdan yararlanılarak sağlanmış, geliştirilip derinleştirilerek kültürel, ekonomik ve siyasi boyutlarda çok yönlü bir eylem haline dönüşmüştür ve artık Türkiye bölgede güçlü bir devlet olmak istemektedir. Hatta diğer bölgesel güçlerle rekabette etkin bir bölgesel güçtür. Bu alanda söz konusu ülke son yirmi yılda bazı başarılar elde etmiş ve kendi hakkında olumlu bir imaj oluşturmuştur (Goodarzi ve Maboudinejad, 2015:125). Jeostrateji, bölgesel ve küresel düzeyde hedeflere ulaşmak üzere üzerinde yoğunlaşılacaklarla ilgilidir. Bu bağ kurulmadığı zaman ne kadar kaynak sağlanırsa sağlansın bir anlam ifade etmez. Zaten Kafkasya'da ve uzanımındaki yaklaşık 100 yıldır yaratılan suni kopuş da bundan başka bir şey değildir (Alpar, 2022: 51). Bir ülkenin coğrafyası ile yürüttüğü siyaset arasında çok yakın bir ilişki vardır. Anadolu coğrafyası kendi içinde derinliği olmasına rağmen, güvenliğin sağlanması için çevresinin de güven içinde olması gerekir (Alpar, 2020: 1).

Görüldüğü gibi İran ve Türkiye'nin Güney Kafkasya'da diğer iki ülkeye göre en az karşı karşıya geldikleri ülke Gürcistan'dır. Gürcistan'ın bugün İran'a ne ideolojik ne de toprak bütünlüğü gibi bir tehlike oluşturmaması İran'ın Gürcistan'a yönelik kültürel yaklaşımını belirlemektedir. Genel olarak bu araştırmanın bulgularına göre Gürcistan'ın bağımsızlığından sonra Türkiye'nin İran İslam Cumhuriyeti'nin Gürcistan'da bulunmasına göre daha iyi ve uygun bir konum elde edebildiği söylenebilir. Ekonomik ilişki-

ler kuran İran İslam Cumhuriyeti ile bu ülkenin karşı karşıya olduğu engeller nedeniyle bugüne kadar bu ülkede istediği hedeflere ulaşamamıştır.

Türkiye ve İran'ın Ermenistan'a Yönelik Kültürel Yaklaşımları

Ermenistan ile İran İslam Cumhuriyeti arasındaki ilişkinin ortak jeopolitik tarihe dayandığı söylenebilir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Hıristiyan Ermenistan ile Müslüman İran din temelinde ayrılmamış, ortak düşmanlara karşı birleşmiştir. Elçibey'in Azerbaycan'daki milliyetçi devletin performansı ve ABD-İsrail-Türkiye'nin Güney Kafkasya'da genişleyen nüfuzu, Dağlık Karabağ ihtilafının başlangıcında İran'ın Ermenistan'ı desteklemesine yol açmıştır. Azerbaycan Cumhuriyetinin genellikle kültürel özellikle kimlik politikalarını iç faktörlerden dolayı ciddi bir tehdit olarak algılayan İran, yıllar geçtikçe Erivan ve Tahran arasında çok güçlü ilişkiler kurulmasına yönelik adımlar atmıştır.

Ermenistan bağımsızlığını kazanmasından sonra iki ülke arasındaki ekonomik mübadeleler artmaya başlamıştır. Şubat 1992'de sınır ilişkileri, ortak yatırım, Ermenistan'ın gaz alımı ve rafineri kurulması alanlarında anlaşmalara varılmıştır. Bu ülkenin bağımsızlığını kazanmasından sonraki dört yıl içinde Ermenistan ile İran arasındaki ticaret 15 kat artmış ve İran, Ermenistan'ın (Rusya'dan sonra) ikinci ticari ortağı haline gelmiştir (Herzig, 1997:53), ticaret hacmindeki bu artış dikkate alındığında bunun Sovyet döneminde iki ülkenin birbiriyle hiçbir ilişkisinin olmaması dikkat çekicidir.

Güney Kafkasya bölgesinde İran'la en yakın ilişkilere sahip olan ülke Ermenistan'dır. Bu ilişkilerin çoğu iki ülkenin izolasyonuna dayanmakta ve coğrafi, ekonomik ve siyasi gerçeklerle tanımlanmaktadır. Ermenistan'ın sadece iki açık sınırı vardır, bunlardan biri İran'ladır. Bu bağın temelini de güçlü kültürel bağlar oluşturmaktadır. İran'da 100 bin civarında Ermeni yaşamakta ve sadece Ermeniler azınlık haklarına (kendi dil, din, ritüelleri vs.) sahiptirler. İran İslam Cumhuriyeti, Ermenistan'ın dördüncü ticaret ortağı olup, iki ülke arasındaki mal alışverişi 2011 yılında 4 milyon avroya

ulaştı. Ayrıca son yıllarda iki ülke kültür ve sanat alanındaki işbirliklerini genişletti (Aaron, 2013: 4-5). Bu rakam 2022'de 700 milyon dolara ulaşmıştır. İki ülke bu rakamı 3 milyar dolara yükseltmek için müzakerelerde bulunmaktadırlar (Farsnews.ir, 2023).

Dehshiri'ye (2014: 438) göre iki ülkenin tarihi ve kültürel bağları, İran'ın bu ülke ve bölgedeki hedeflerine ulaşmak için kültürel diplomasi araçlarını kullanmasına yardımcı olabilecek niteliktedir. Fakat çeşitli faktörler bu fırsatı engellemiştir. Şu anda iki ülke ilişkilerinde ekonomik, siyasi ve kültürel strateji eksikliği mevcut ve bu durum işbirliğinin genişlemesine zarar vermektedir. Aslında Rusya, kendine özgü siyasi, ekonomik, kültürel, güvenlik ve jeopolitik nedenlerden dolayı Ermenistan'daki en önemli oyuncu olarak değerlendirilebilir. Rusya, Ermenistan'ın çeşitli alanlarda önemli bir ortağıdır; Özellikle Ermenistan'ın Azerbaycan ve Türkiye ile yüzleşmede Rusya'nın desteğine ihtiyaç duyması, Ermenistan'ı Rusya'ya bağımlı hale getirmiş ve iki ülke ilişkilerinde merkez-çevre durumuna neden olmuştur.

Mojtahadzadeh'ye (2008:118) göre hem İran hem de Türkiye dış politikasında kanaat ve yumuşak güç kullanmakta ve her iki ülke de başta Güney Kafkasya olmak üzere çevrelerindeki nüfuzlarını artırmaya ve kalkınma modeli sunmaya çalışmaktadırlar. Türkiye laik, dünyevi ve Batı yanlısı bir devlet yapısına sahiptir. İran'da ise Şii dinine dayalı şeriatla yönetilen bir yapı söz konusudur. Ayrıca Türkiye, Kafkasya'daki dış politikasında ırk ve dil unsurlarını kullanarak bu bölgede Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinde konuşanların yakınlaşmasını istemektedir. Bu politika İran'ın yerli Azerbaycan Türkleri için de geçerli olabilir ve ikisi arasında ideolojik bir karşı durma ihtimallerini ortaya çıkabilmektedir.

Sovyetler Birliği'nin güneyinde, özellikle Güney Kafkasya'da İran ile Türkiye arasındaki rekabetin ana kökeninin, üstün bir bölgesel güç olma yolundaki karşılıklı çaba olduğunu değerlendirmek mümkündür (Seddiq, 2005:178). Türkiye ve İran Ortadoğu'da meydana gelen olaylarda neredeyse hep muhalif cephelerde yer almışlardır. Bunu Suriye sorununda da görmek mümkündür. Fakat siyasi gerginlikler hiçbir zaman askeri bir karşı

durmaya yol açmamıştır. Dolayısıyla yumuşak güç ve kültürel faaliyetlerle bölgede rekabetlerini sürdürmeyi temel yaklaşım olarak benimsemişlerdir.

Torbakof'a (2008:173) göre, NATO'nun önemli faaliyetlerinden biri İran'ın nüfuzunun genişlemesini engellemek ve bu ülkeyi tecrit etmektir ki bu İran-Türkiye ilişkilerini olumsuz etkileyebilir. Ayrıca Türkiye, bölgedeki "Pan-Türkizm" ve "Pan-Azerbaycanizm" in temel direğidir ve İran'a karşı Azerbaycan ve Batı için stratejik bir müttefik olarak görülmektedir. 2001 yazında İran, Azerbaycan-İngiliz petrol tankerine ateş açınca Türkiye açıkça Azerbaycan'ı destekledi ve hatta bu ülkenin savaş jetleri defalarca Bakü ve çevresinin semalarında havalandı.

Kültürel ve tarihi paylaşım ve ilişkiler, Aras Nehri'nden nasıl ortaklaşa yararlanılacağı, ticari, ekonomik ve teknik etkileşimler, Ermenistan'ın enerji ithal etme ihtiyacı, Ermenistan'ın güneyin sıcak sularına erişimi, İran'daki Ermeni azınlığın varlığı da dâhil olmak üzere Sovyetler Birliği'nin çöküşünden itibaren İran ve Ermenistan'ın ortak çıkarları olmuştur. İran ve Ermenistan dinsel olarak iki ayrı medeniyet havzasına ait olmalarına rağmen siyasi ve güvenlik meseleleri İran'ı, Müslüman ve Şii Azerbaycan'dan uzaklaştırmış ve Ermenistan'a yakınlaştırmıştır. Bu bağlamda İran, Ermenistan ile ilişkilerin geliştirilmesine ve işbirliği seviyesinin yükseltilmesine herhangi bir kısıtlama getirmemiştir. Öte yandan İran'ın yaklaşımı, Amerika, İsrail, Türkiye ve Azerbaycan Cumhuriyeti ekseninde artan tehlikeye karşı bir denge oluşturmak olmuştur.

Samuel Huntington, Türkiye'nin Osmanlı İmparatorluğu'ndan sonra yüzünü Mekke'den Batı'ya çevirdiğini, ancak Batı'dan gelen çağırışı duymadığını (Avrupa Birliği'ne üye olmama) Orta Asya ve Kafkasya'yı gördüğüne inanmaktadır (Bozorgmehri ve Tabatabai, 2016:125). Türkiye'nin genel hedefi, Kafkas dağlarını aşarak Orta Asya'ya ulaşmanın güvenli bir yolunu açmak olmuştur (Çolak, 2014:41). Afshordi'ye (2003:269) göre ise Pan-Türkizm'in jeopolitiğinin jeostratejiye hâkim olmak istediği şekilde yorumlamak gerekir. Türkiye, İran ve Rusya'nın Kafkasya'daki rolünü ve etkisini artırma arzusunda değil ve bunu kendi ekonomik ve güvenlik çıkarlarıyla çelişiyor olarak yorumlaması, bu nedenle Moskova-Tahran-Erivan eksenine karşı Ankara-Bakü-Tiflis eksenine olmuştur.

Netice itibarıyla İran yukarıda sayılan nedenlerden dolayı Ermenistan'da kültürel ve ideolojik alanlarda nüfuz açısından daha az etkin konumdadır. Bu karşılaştırma görecelik arz eder ve İran'ın da pek başarılı olduğu söylenemez, çünkü Ermenistan konusunda birinci sözü geçerli olan ülke Rusya'dır.

Sonuç ve Değerlendirme

Türkiye ve İran'ın Güney Kafkasya'daki rekabet alanlarını; ideolojik, bölgenin birinci gücü olma, ekonomik ve güvenlik alanları olmak üzere dört başlık altında sınıflandırmak mümkündür. Türkiye ve İran Güney Kafkasya'da sürdürdükleri rekabet arenasında yumuşak güç yarışmasına da girmişlerdir. Türkiye'nin bu konuda kültür ve kamu diplomasisi merkezleri bölge ülkelerinde çalışmaya başlamıştır. Bölge öğrencileri için eğitim programları geliştirmek ve bu programlara katılan öğrenciler Türkiye'deki üniversitelere tam burslu olarak girebilme imkânı sağlanmıştır.

Türkiye ve İran Güney Kafkasya politikalarını oluştururken muhakkak Rusya faktörünü dikkate alarak hareket etmektedirler. Rusya, Güney Kafkasya'yı kendi etki alanının geleneksel arka bahçesi olarak görmekte ve Batı'nın bu bölgede artan katılımına karşı çıkmaktadır. ABD, Hazar Denizi bölgesindeki en önemli müttefiki olarak Azerbaycan'ı seçmiş ve bununla askeri iş birliği programı başlatmıştır. Gerçi bu konuda Azerbaycan hem Amerika hem de Rusya ile denge politikasını izleyerek bir istikrar sağlayabilmiştir.

İran'ın Güney Kafkasya ile ilgili en büyük önceliği, İran'ın güvenliğini ve her şeyden önce toprak bütünlüğünü korumak olmuştur. Güvenliğin bu temel önemi, İran'ın Güney Kafkasya'daki iç ve diğer çatışmalarda arabuluculuk yapma çabalarının kaynağı olmuştur.

Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını kazanmasının ardından İran'ın Azerbaycan Cumhuriyeti ile ilişkileri inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. Haziran 1992'de milliyetçi eğilimleri olan Azerbaycan Halk Cephesi lideri Ebülfezl Elçibey cumhurbaşkanı se-

çilmesi, güçlü bir şekilde Batı yanlısı ve Amerikan yanlısı olarak ve milletin Türk karakterine vurgu yapması İran ve Rusya'yı bir hayli tedirgin etmiştir. Elçibey'in batı yöneliminin amacı, Rusya ve İran'ın Güney Kafkasya'daki nüfuzunu engellemek gibi değerlendirilebilir. Elçibey'in Türklük üzerine uygulamaya çalıştığı kimlik yaklaşımı Moskova ve Tahran için bir uyarı mahiyetindeydi.

İran Açısından Türkiye, Güney Kafkasya Ülkelerinin Bağımsızlıklarını Kazandıklarından İtibaren Üç Hedefi Takip Etmektedir

- a. Orta Asya'daki Türk unsurlarla kültürel bağlarını yeniden kurmak ve geliştirmek,
- b. Bölgenin Türkçe konuşan toplulukları özellikle Azerbaycan'a yakınlaşmak, Azerbaycan ve Gürcistan üzerinden petrol ve gaz transferi alanında kârlı ekonomik projelere katılarak ekonomik ilişkilerin genişletilmesi,
- c. Kafkasya'nın zengin enerji kaynaklarına ulaşarak Türkiye'ye enerji sağlamak. İran ise Güney Kafkasya'da kültürel nüfuz anlamında istediği ortamı yakalamamıştır. İran açıkça yukarıda belirlenen Türk hedeflerini önlemeye yönelik bir politika izlemekte. Türklerin kültürel ve ekonomik bütünleşmesini önlemeye yönelik projelere destek verdiği göze çarpmaktadır. Ayrıca Güney Kafkasya'ya nüfuz etmek için projeler geliştirmeye çalışmaktadır. Ancak kendince bu hedefe ulaşmakta iç ve dış engellerin varlığı bir kırılma yaratmıştır. Aslında İran İslam Cumhuriyeti'nin Kafkasya bölgesindeki genel diplomasisi, her şeyden çok bu ülkeler için İran-İslam modellemesini uygulamak olmuştur. Güney Kafkasya'nın siyasetinde, güvenliğinde, ekonomisinde ve kültüründe açıkça görülen şeyin, Ermenistan'ın Rusya'dan destek beklediğine inanmakta; Azerbaycan Türkiye'ye çok yakın ve Gürcistan'ın hedefleri Batı'ya ve Amerika'ya sabitlenmiş durumda olduğu yönündedir.

Kaynakça

Alver, K. (2020). “Siyasal Eylem Alanı Olarak Kültür”, Editör: Köksal Alver ve Necmettin Doğan. Kültür Sosyolojisi. Çizgi Kitabevi, Ankara.

Alpar, G. (2020). Türkiye'nin Güvenliğini Anlamak, Nobel yayınları: Ankara.

Alpar, G. (2022). Stratejik Öngörü ve Uyanma Zamanı, Stratejik Düşünce Enstitüsü Yayını: Ankara.

Bayar, M. (2018). “Kültürün Siyaset Bilimi ve Dış Politikaya Etkisi”, Akademik Bakış Dergisi. Sayı: 66. Ss. 442-452.

Hatemi, B. (2017). “Kafkasya Jeopolitiğinde İran'ın Jeokültürel Politikaları”, Substantial Problems of National Self-Awareness and Self-Acknowledgement Processes of Nations in Modern Changing World” 1-2 June. BAKÜ.

Kaya, M.K. (2009). “The Eastern Dimiension in Turkish Foreign Policy Grows”, Turkish Analyst, VOL.2, NO. 18.

Jenkins, G. (2010). “On the Edge – The AKP shifts Türkiye's Political Compass”, Jane's Intellignce Review, vol.2, no.15 August.

Falahatpeshe, H. (2015). “Türkiye'nin Güney Kafkasya'daki dış politikası ve İran ve Rusya'nın çıkarları”, Strategic Policy Research Quarterly, üçüncü yıl, sayı 12, bahar 2014 (seri numarası 42) ss. 37-60.

Kazemi, A. (2004). “Güney Kafkasya'da Güvenlik, Tahran”, Kültürel Çalışmalar Enstitüsü ve Tahran'ın uluslararası çağdaş araştırması, Tahran.

Ghaderi H. ve Nosrati, H. (2014). “Bölgesel ve Bölge Dışı Güçlerin Orta Asya'da Jeopolitik Hedefleri”, International Quarterly of Geopolitics dergisi, Sayı 8, ss. 67-82.

Mojtahadzadeh, P. (2008). “21. yüzyılın jeopolitiğinde Güney Batı Asya'nın güvenliği”, Journal of Central Eurasian Studies, 1. yıl, sayı 2. Ss. 112-121.

Sedigh, M. (2005). İran'ın 1991'den beri Kafkas cumhuriyetleri ile ilişkileri, Tahran: Dadgostar yayını.

Goodarzinejad, M. ve Maboudinejad, F. (2015). “Türkiye’nin Orta Asya ve Güney Kafkasyadaki yumuşak gücü, *Journal of Central Asia and Caucasus Studies*”, Sayı 93 (Scientific-Research/ISC), ss. 123-158.

Omidi, A. ve Rezai, F. (2010). “Türkiye’nin dış politikasında yeni Osmanlıcılık; Ortadoğu’daki göstergeleri ve sonuçları”, *Dış İlişkiler Dergisi*, 3. Yıl, sayı 3. Ss. 240-254.

Bozorgmehri, M. ve Tabatabai, M. (2016). “Sovyetler Birliği’nin dağılmasından 2015’e kadar İran ve Türkiye’nin Güney Kafkasyadaki dış politikasının karşılaştırmalı bir incelemesi”, *Dış Siyaset Dergisi*, yıl; 31, Sayı; 2, ss. 109-150.

Vaizi, M. (2008). “Orta Asya ve Kafkasyadaki krizin jeopolitiği”, Tahran: Dışişleri Bakanlığı Siyasi ve Uluslararası Çalışmalar Ofisi Yayınları.

Atai, F. (2013). “Avrasya Araştırmaları, Hukuk ve Siyasal Bilgiler Fakültesi”, 5. yıl, sayı 10, ilkbahar ve yaz, ss. 119-136.

Herzig, E. (1997). “İran ve eski Sovyetler Birliği’nin güney bölgesi”, Dışişleri yayınları, Tahran.

Sadeghzadeh Kawe. (2008). “Iran’s Strategy in the South Caucasus *Caucasian Review of International Affairs*”, Vol. 2 (1) – Winter 2008© CRIA 2008; all rights reserved.

Çolak, M. (2014), “Osmanlı- Alman Rekabeti Çerçevesinde Kafkas Müslümanlarının Bağımsızlığı ve Bakü Meselesi (1917-1918)”, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, p. 27-43, January, 2014, *JHS History Studies*, Volume 6, Issue 1 January, Ankara.

Afshordi, M. H. (2003). “Kafkas jeopolitiği ve İran İslam Cumhuriyeti’nin dış politikası”, Tahran: İslam Devrimi Devrim Muhafızlarının Yayınları.

Karagiannis, E. (2002). “Energy and Security in the Caucasus”, London: Routledge Curzon.

Bauman, Z. (1998). “Sosyolojik Düşünmek”, Çev; Abdullah Yılmaz. Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Meriç, C. (1986). “Kültürden İrfana”, İnsan yayınları, İstanbul.

Fischer, M. (2006). “Culture and Foreign Politics. Shafer, Brenda, The Limits of Culture: Islam and Foreign Policy (Ed)”, Cambridge, Massachusetts London, England: The MIT Press.

Mark, S. (2009), “A Greater Role for Cultural Diplomacy, Discussion Papers In Diplomacy”, Netherlands Institute of International Relations, Clingendael and Antwerp University, April.

Cummings, M. C. (2001), “Cultural Diplomacy and the United States Government: A Survey, Washington”, DC: Center for Arts and Culture.

Kharrazi, Z. (2009). “Kültürel Diplomasinin Ülkelerin Ulusal Çıkarları Üzerindeki Etkisi”, Kültürel yönetim dergisi, üçüncü yıl, Sayı; 6. Ss. 99-115.

Aaron, M. (2013), “To Each Their Own: The Southern Caucasus and Iranian Influence”, Policy Department, Directorate-General for External Policies, March.

Paul, Amanda (2015). “Iran’s Policy in the South Caucasus between Pragmatism and Realpoliti”, European Policy Centre (EPC), May.

Adami, A. ve Nouri, M. (2012). “Türkiye’nin Orta Asya’daki kültürel diplomasisi: fırsatlar ve gelecekteki zorluklar”, Orta Asya ve Kafkasya Üç Aylık Dergisi, Sayı 83.

<https://www.farsnews.ir/zanjan/news/>. İran ile Ermenistan arasındaki ticaret alışverişinde 3 milyar dolar hedefleniyor. Erişim Tarihi: 06.07.2023.

Koolae, E.- Hafezian, M. H. “The Islamic Republic of Iran and the South Caucasus Republics”, Iranian Studies, 43(3), 2010, p. 1- 19.

Shiriyev, Z. ve Celia, D. (2013). “The Türkiye-Armenia-Azerbaijan Triangle: The Unexpected Outcomes of the Zurich Protocols”, Perceptions, 18(1), p. 185.

Sapmaz, A. (2022). “İran’ın Azerbaycan’a Yönelik Dış Politikası: İkinci Karabağ Savaşı’nın Belirleyiciliği”, SDE Akademi Dergisi, Cilt, 2. Sayı, 4. Ss. 12-43.

Extended Summary

Today, the factors that constitute a country's power have changed significantly compared to the past. The role of non-material factors that constitute power has been emphasized more than before and power has acquired a software character. Based on this, cultural diplomacy - including in the Islamic Republic of Iran and Türkiye - has taken an important position in the foreign policy of countries.

The South Caucasus region has one of the most diverse social structures with a population of about 18 million people, comprising 50 ethnic and linguistic groups and three main religions - Islam, Judaism and Christianity. The South Caucasus region consists of three countries, Azerbaijan, Armenia and Georgia. After the collapse of the Soviet Union and the independence of these republics, many thinkers have considered this region to be in a power vacuum situation, and due to its sensitivity, this geographical region has attracted the attention of regional and international actors such as Russia, Europe, the United States, Iran and Türkiye. These three republics have confronted Türkiye and Iran with new opportunities and challenges. The main consequence of this is that it has triggered the rivalry between Türkiye and Iran in this region. This study focuses on the cultural aspects of this rivalry. Iran attaches great importance to the South Caucasus due to its shared history with the region and its location in terms of land connections with the Russian Federation and Northern Europe.

Iran's top priority regarding the South Caucasus has been security and preserving its territorial integrity. This fundamental importance of security has been the source of Iran's efforts to mediate in internal and other conflicts in the South Caucasus. In this regard, Iran has recognized the importance of cultural activities in the South Caucasus but has not been able to achieve the desired results.

Following the collapse of the Soviet Union and the independence of the Republic of Azerbaijan, Iran's relations with the Republic of Azerbaijan followed a bumpy course. The election of Ebulfelz Elchibey, the leader of the Azerbaijan Popular Front with nationalist tendencies, as president in June 1992, and his strong pro-Western and pro-American stance and

emphasis on the Turkish character of the nation was perceived as an unacceptable policy by Iran. Elchibey's Western orientation was interpreted as aimed at curbing the influence of Russia and Iran in the South Caucasus. This was a warning for Moscow and Tehran. Azerbaijan's independence was considered a development with positive advantages for Türkiye. While the Shiite Azerbaijani people were expected to get closer to Iran, Türkiye, which has the same ancestry and ethnic identity, became the first stop for Azerbaijan.

From the Iranian perspective, Türkiye has pursued three goals since the independence of the South Caucasus countries. The first is the spread and development of the influence of Turkish nationalism in Central Asia. The second is to get closer to the Turkic-speaking communities of the region, especially Azerbaijan, and to expand economic relations by participating in lucrative economic projects in the field of oil and gas transfer through Azerbaijan and Georgia. The third is to provide energy to Türkiye by accessing the rich energy resources of the Caucasus and compete with Russia and Iran in this field and cooperate with the United States and the European Union.

Iran has not achieved the desired results in terms of cultural influence in the South Caucasus. The existence of internal and external obstacles has created a break in achieving this goal. In fact, the Islamic Republic of Iran's overall diplomacy in the Caucasus region is, more than anything else, based on Iranian-Islamic modeling for these countries. Many analysts believe that what is evident in the politics, security, economy and culture of the South Caucasus is that Armenia is looking for support from Russia, Azerbaijan is too close to Türkiye and Georgia's goals are fixed on the West and America.

According to the results of the study, the attempts of both countries to become culturally influential countries in the South Caucasus have followed a bumpy road due to economic and security problems. While Iran acted in the eastern triangle of Russia, Armenia and Iran, Türkiye developed policies within the framework of the triangle consisting of Azerbaijan, the Western bloc and Türkiye. As of today, it can be said that Türkiye's South Caucasus policies, especially its cultural policies, have been more successful when the Second Karabakh War is taken into consideration.